

Nr 427

Av herr Ewerlöf m. fl., *angående utformandet av de närmaste årens skolpolitik.*

Vårt lands plats bland kulturnationerna har icke uppnåtts utan stora uppoffringar av både samhället och enskilda. Därvid har gällt, att man för att erhålla framtida fördelar måst dämpa omedelbara konsumtionsintressen.

Ett land, som vill befästa och höja sin kulturella och ekonomiska standard, måste främja både den vetenskapliga forskningen, det högre skolväsendet och folkbildningen, emedan mellan dessa råder en ständig växelverkan. Självfallet måste detta ske inom ramen för våra ekonomiska resurser, men storleken av dessa påverkas i gynnsam riktning av en sådan produktions- och sparfrämjande politik, som från vårt håll förordats.

Otillräckliga resurser vid universitet och högskolor ha framkallat en brist på akademiskt utbildad arbetskraft, som medfört allvarliga olägenheter inom forskning, akademisk undervisning, skolväsen och inom intellektuella yrken över huvud och därigenom äventyrat även den framtida reryteringen till dessa. Näringslivets behov av tekniker och skickliga yrkesarbetare är icke fyllt. För de starkt ökade årskullarna i våra skolor ha icke tillfredsställande undervisningsanordningar skapats. Detta gäller framför allt det högre skolväsendet. Betydelsen härav för de närmaste decenniernas utveckling är lätt att inse. Denna stagnation har också inverkat menligt på det fria och frivilliga folkbildningsarbetets förutsättningar.

Universitet och högskolor måste få sådana materiella och personella resurser, att de kunna på ett tillfredsställande sätt fullgöra sina uppgifter.

En välordnad folkundervisning är grunden både för en god folkbildning och för högre studier. Produktionen av lokaler har icke kunnat ske i erforderlig utsträckning. Icke heller utbildningen av lärare motsvarar behovet. Strävandena att genom förbättrade konstruktioner och genom nya metoder i fråga om materialframställning och byggnadssätt förbilliga byggnadsverksamheten ha icke effektivt samordnats eller i övrigt effektivt främjats.

Utvecklingen efter 1950 kännetecknas av stigande brist på undervisningsanordningar på framför allt realskolans åldersstadium. På grund av att upprustningen av universitet och högskolor icke hållit jämn takt med ökningen av behovet, råder en allvarlig brist på lärare. Likaledes råder brist på lokaler. Det är den sålunda orsakade trängseln framför realskolans portar, som framkallat hets och betygsjakt i folkskolan, icke realskoleorganisationen i och för sig. Inom kort är efterfrågan på platser även i gymnasierna så stor,

att dessa måste få en fördubblad kapacitet under 1960-talet, ifall platstillgången skall kunna motsvara efterfrågan.

Ehuru enighet rått om skolans målsättning, nämligen att bereda var och en den utbildning, för vilken hans begåvning, krafter och anlag göra honom lämpad, har utvecklingen efter 1950 också kännetecknats av att då nya utbildningsmöjligheter tillskapats inom försöksdistrikten en gammal orättvisa håller på att utbytas mot en ny: medan förr de teoretiska begåvningarna värderats högt och de praktiska lågt, håller man nu i enlighet med skolkommissionens intentioner på att glida över till organisationsformer, där den teoretiska begåvningseliten icke till fullo får utnyttja sina krafter och följaktligen icke får en tillräckligt utvecklingsfrämjande undervisning.

För att den i princip beslutade nya skolan skall bli funktionsduglig, måste försöksverksamheten målmedvetet inriktas på sin av riksdagen anvisade uppgift, nämligen att utröna de lämpligaste organisations- och arbetsformerna. Detta innebär, att å ena sidan anordnande av försöksverksamhet endast skall ha detta syfte, och att å andra sidan den allsidighet i försöksverksamheten och den fortlöpande vetenskapliga bearbetning av resultaten, som också beslutats, blir en verklighet.

Ett annat önskemål är icke mindre beaktansvärt. Det har länge varit ett utmärkande drag för vårt skolväsen, att utbildningen för praktiska yrken icke tillräckligt tillgodosetts. Sedan några år har därutinnan skett en viss förbättring, och 1955 års riksdagsbeslut om förbättrade bidragsformer i fråga om yrkesskoleväsendet är härvidlag ett steg i rätt riktning.

På vissa håll synes man vara benägen att förbise, att hela vår kulturutveckling med dess tendens till en allt starkare specialisering nödvändiggör, att högsta möjliga kunskapsstandard eftersträvas hos dem, som äro ägnade att utbilda sig för teoretiska banor. Den teoretiska eliten måste därför alltjämt beredas sådana utbildningsmöjligheter, att dess krafter och anlag utvecklas till fullo. Därvid är emellertid att märka, att även de teoretiskt väl begåvade mogna i olika takt och att det därför bland dem också finnas sådana, som utvecklas i förhållandevis långsamt tempo. Om behovet av intellektuell arbetskraft skall kunna fyllas, måste för alla teoretiskt begåvade skapas en studiegång, som utan onödigt dröjsmål leder fram till real- och studentexamen eller motsvarande. En skolorganisation, som icke tillgodoser dessa krav, motsvarar icke enhetsskolans uppgift att ge varje uppväxande individ den utbildning, för vilken hans begåvning, krafter och anlag göra honom lämpad. Det är därför angeläget, att den pågående försöksverksamheten enligt 1950 års beslut ägnar ett allvarligt intresse åt frågan om lärjungematerialets uppdelning, i all synnerhet som de hittills redovisade resultaten av densamma synas ge vid handen, att i en odifferentierad enhetsskola de teoretiska begåvningarna icke i önskvärd utsträckning få den utvecklingsfrämjande undervisning som deras anlag medge. Mot detta resonemang göres emellanåt den invändningen, att en sådan olägenhet uppväges av att även svagare begåvade lärjungar få en förbättrad utbildning. Det lig-

ger dock i öppen dag, att den nya skolorganisationen skulle bli misslyckad, om den icke förmådde tillgodose båda dessa önskemål.

Att realskolan icke fått utvecklas i takt med behovet under de senare åren beror icke blott på den restriktiva politik som därvid förts. Det beror också på en ojämnhet i statsbidragssystemet, som ekonomiskt favoriserat högstadier av enhetsskolemodell men missgynnat en naturlig utökning av motsvarande realskolestadier i takt med årskullarnas ansvällning, intill dess försöksverksamheten fyllt sin uppgift att bereda sakligt underlag för ett framtida beslut om den blivande skolans organisation. Det är därför nödvändigt, att grunderna för statsbidrag till skolbyggnader och lärarlöner revideras i syfte att ernå jämnställdhet. Eljest riskeras, att kommunerna antingen besluta att i form av försöksverksamhet genomföra en skolorganisation, vars lämplighet försöksverksamheten skulle utröna, eller också att de av ekonomiska skäl avstå från att för sin del sörja för realskole- och gymnasieundervisning i den omfattning, som är erforderlig.

För att våra naturliga förutsättningar för ett fortsatt ekonomiskt framåtskridande skola kunna till fulla utnyttjas, erfordras icke blott en fortsatt vetenskaplig forskning utan även väl utbildade tekniker och yrkesskickliga arbetare. Praktiskt taget alla områden av yrkeslivet kännetecknas av en fortgående specialisering, samtidigt som behovet av teoretiska kunskaper hos yrkesutövarna framträtt allt starkare. 1950 års skolbeslut avsåg att åstadkomma en allmän höjning av allmänbildningen hos de blivande yrkesmännen. Därjämte avsåg man att åt därtill lämpade lärjungar ge en förberedande yrkesutbildning under det planerade nionde skolåret.

Det har emellertid besannats, att åstadkommandet av en sådan förberedande yrkesutbildning ej är så enkelt, som åtskilliga föreställt sig. De enskilda skoldistrikten äro i regel för små, för att alla på hemorten skola kunna få önskad utbildning. För att kostnaderna skola kunna hållas inom rimliga gränser och en rationell uppdelning av eleverna skall kunna ernås, är i flertalet fall en samverkan mellan flera skoldistrikt nödvändig, särskilt i de många fall, då näringslivet på orten ej kan bereda tillräckligt antal praktikantplatser, utan mera skolmässiga anordningar måste tillskapas. Även härvidlag måste en objektivt ledd försöksverksamhet anvisa lämpliga lösningar.

Det är också nödvändigt att vakta sig för övertro på vad den ifrågasatta förberedande yrkesutbildningen i nionde klassen kan ge. Det tar flera år att utbilda en yrkesskicklig arbetare. Detta gäller flertalet yrken och både män och kvinnor. Också hädanefter som hittills måste den praktiska yrkesutbildningen i väsentlig utsträckning förvärfvas inom yrkeslivet självt, medan den samhälleligt organiserade utbildningen utgör ett komplement. Men även med beaktande härav är en utvidgning av yrkesskoleväsendet påkallad av skäl som ovan anförts. Därvidlag erfordras icke minst kommunala initiativ och i många fall liksom beträffande den förberedande utbildningen i klass nio även mellankommunal samverkan i syfte att nedbringa kostnaderna och åstadkomma en tillfredsställande yrkesdifferentiering.

Även i fråga om den samhälleligt organiserade yrkesutbildningen äro nuvarande statsbidragsgrunder otillfredsställande, i det att bidragen utgå efter vitt skilda principer, även när det gäller ungdom på samma åldersstadium. Icke blott i fråga om de teoretiska utbildningslinjerna utan även beträffande de praktiska skolorna bör statsbidragssystemet utformas så, att valet av utbildningsanstalt påverkas uteslutande av hänsyn till utbildningsbehovet. För ernående av större enhetlighet torde även en samordning av den centrala ledningen av yrkesutbildningen böra övervägas.

Under hänvisning till vad ovan anförts få vi föreslå riksdagen uttala,

att vid utformande av de närmaste årens skolpolitik avgörande vikt måtte fästas vid följande synpunkter:

a) Det kommunala skolväsendets sunda utveckling främjas genom en rationell organisation och en ändamålsenlig ekonomisk förvaltning. Det statliga inflytandet begränsas till vad som är oundgängligen nödvändigt för uppehållande av en god och såvitt möjligt likformig standard. Den lokala administrationsapparaten utformas utan schematisering efter kommunens behov. Mellankommunal samverkan under friast möjliga former uppmuntras där så är ändamålsenligt.

b) En omprövning av statsbidragssystemet bör ske i syfte att åstadkoma likartade bidragsgrunder i fråga om såväl teoretiska som praktiska utbildningslinjer inom alla skolformer.

c) Innan enhetsskolans organisation tagit definitiv form, bör försöksverksamhet icke utan alldeles särskilda skäl anordnas i större utsträckning än som är av behovet påkallat för att ge ett tillräckligt underlag för en riktig bedömning av försöksverksamhetens resultat. Försöksverksamheten måste också försiggå så länge att man kan få en uppfattning om huruvida de elever, som genomgått enhetsskolan, där fått en grundutbildning, som visar sig bärkraftig för vidare utbildning.

Försöksverksamheten måste vara allsidig, och icke minst måste man noga pröva, hur omfattande förstärkningsanordningar de olika elevgrupperna behöva på mellanstadiet, för att högstadiets olika linjer skola ge bästa möjliga resultat. Ävenledes måste man sträva efter att skapa så pass stora högstadier, att akademiskt utbildade lärare med ämbetsexamen i de olika teoretiska läroämnena på högstadiet kunna anställas och den förberedande yrkesutbildningen förses med välkvalificerade lärare.

d) I fråga om den teoretiska studiegången på realskolans åldersstadium måste liksom inom gymnasiet kravet på god kunskapsstandard upprätthållas. Realexamen bör bibehållas, tills sådana former av kunskapskontroll tillskapats, som

garantera dels en god kunskapsstandard och dels likformighet i kraven för hela landet.

e) Såväl den femåriga som den fyraåriga realskolan bevaras i största möjliga utsträckning, medan försöksverksamheten pågår. Utan tillgång till dessa skolformer med fullt kompetenta lärare i alla klasser kunna i fortsättningen inga tillförlitliga jämförelser göras mellan gammalt och nytt. Befintliga realskolelinjer böra tillåtas expandera i mån av behov. Detta är den snabbaste och mest tillförlitliga utvägen att bereda de ökande ungdomsskolorna åtminstone samma möjlighet att erhålla högre skolutbildning, som tidigare förefunnits.

f) En planmässig upprustning av universitet och högskolor bör genomföras, så att behovet av väl kvalificerade lärare blir fyllt.

g) Under nuvarande brist på akademiskt utbildade lärare är det emellertid nödvändigt att fördela dessa så, att ojämnhet i tillgången de olika realskolorna emellan i görlig mån undvikas.

För beredande av möjlighet till jämförelser måste femåriga och fyraåriga realskolor med lärarkrafter av hittillsvarande kompetens bibehållas i ett icke för litet antal. Där så icke är möjligt på grund av bristen på akademiskt utbildade lärare bör man i görligaste mån bevara själva organisationen som sådan men till ett visst antal veckotimmar, framför allt i den femåriga realskolans två lägsta klasser och i den fyraåriga realskolans lägsta klass, använda hjälpkrafter i form av 23-grads befattningshavare samt folkskollärare.

h) Treårig realskola är en diskutabel lösning på grund av den hårda press, som där måste drabba genomsnittsbegåvningarna. En sådan uppfattning har stöd både i de svårigheter, som mött den fyraåriga realskolan på grundval av sexklassig folkskola, och i de försök, som gjorts med treårig realskola, byggande på samma grundval. Endast toppbegåvningar ha visat sig kunna tillfredsställande motsvara fordringarna. Treåriga realskolor på grundval av sexklassiga folkskolor skulle därför med sannolikhet nödvändiggöra tillkomsten av fyraåriga realskolor för dem, som icke förmå att genomföra en så ansträngande studiegång som det här bleve fråga om. Alldeles särskilt synes en treårig realskola på grundvalen av en odifferentierad folkskola innebära en allvarlig risk för sänkning av den nuvarande kunskapsstandarden. I de fall, då denna skolform kan finnas ofrånkomlig, måste den därför bygga på tillräckligt omfattande

förstärkningsanordningar i folkskolans femte och sjätte klasser.

i) En sänkning av gymnasiets studiemål måste undvikas. Eljest skulle studentexamens kompetensvärde i och för sig komma att minskas, studietiden vid universitet och högskolor att förlängas och de totala studiekostnaderna att avsevärt förhöjas.

Men om en sådan utveckling skall förhindras, får gymnasiets underlag icke försämrats och dess egen effektivitet icke försvagas. Det förbises ofta, att skolväsendets olika stadier ha ett nödvändigt samband med varandra. För att gymnasiets kapacitet och standard skall kunna uppehållas, får dess förseende med lokaler och lärare icke ske på bekostnad av underlagets, utan ansträngningar måste göras för att ge realskolestadiets påbyggnader de lokaler och lärarkrafter, som äro nödvändiga i och för sig, för att de skola kunna fylla sin uppgift.

j) Målmedvetna ansträngningar böra inriktas på att främja den praktiska yrkesutbildningen såväl inom hantverk och industri som i yrkesskolor och specialgymnasier. Mellankommunal samverkan bör eftersträvas.

Stockholm den 26 januari 1956

K. G. Ewerlöf

Ebon Andersson

Erik Hagberg

E. Birke

Axel Mannerskantz

Carl Eskilsson

Gustaf Velander